

Onko äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelu erilaista eri lukioissa – vai ovatko opiskelijat erilaisia?

■ Anneli Kauppinen

Lukiolaisille tehty kyselytutkimus viittaa siihen suuntaan, että ylioppilastutkinnon perusteella eritasoisiksi luokiteltujen lukioiden äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen toimintakulttuurit eivät poikkea toisistaan. Myöskään kaupunki- ja maa-seutukoulujen välillä ei ilmennyt eroja. Selvimmin lukiot erosivat toisistaan opiskelijoiden kotitaustan perusteella.

Suomalainen koululaitos on saanut 15-vuotiaiden lukutaitoa käsittelevässä PISA-tutkimuksessa kiitosta hyvästä peruslukutaitojen tasosta, erityisesti niiden tasa-arvoisesta jakautumisesta. Peruskoulujen välillä ei havaittu olevan suuria eroja. Mutta syntyykö eroja lukioiden välille? *Helsingin Sanomat* on julkaissut ylioppilastutkinnon pakollisten aineiden keskiarvoon perustuvan Suomen lukioiden ”paremmuuslistan” kevään kokeista 2008 lähtien. Lukioiden vertailu on saanut julkisuutta, mutta se on herättänyt myös rankinglistojen oikeutusta kyseenlaistavaa keskustelua. Tutkijat eivät yleensä katso ylioppilastutkinnon tulosten antavan luotettavaa tietoa koulujen tehokkuudesta tai opetuksen laadusta. Linnakylä ja Välijärvi (2005:141–143) toteavat, että ylioppilastutkinnossa ei ole kyse lukio-opiskelulla tavoitellun yleissivistyksen kattavasta arvioinnista. Kirjavainen (2009) esittää laajaan lukioaineistoon perustuvan tutkimuksensa johtopäätöksenä, että ylioppilastutkinnon tulokset eivät mittaa lukioiden todellista tehokkuutta, johon hän katsoo kuuluvan muun muassa huolehtivan suhtautumisen opiskelijoihin. Kirjavaisen tutkimuksen mukaan ylioppilastutkinnossa menestymiseen vaikuttavat eniten aiempi koulumenestys ja vanhempien sosioekonominen asema.

Kysyimme tutkimuksessamme¹ lukiolaisten kielenkäyttöön ja opiskeluun liittyviä asentei-

ta sekä heidän kokemuksiaan koulun äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta. Lisäksi kartoitimme lukiolaisten omia kielenkäytön tapoja ja harrastuneisuutta. Kysely toteutettiin kevätlukukauden 2008 ja syyslukukauden 2009 aikana lukion toisen vuosiluokan opiskelijoille. Elektroninen kysely (*Mr. Interview*) tehtiin opettajan johdolla oppitunnin aikana. Lukiot valittiin ositetun otannan perusteella, jossa otettiin huomioon maantieteellinen edustavuus, koulujen koko ja koulujen sijoittuminen yksikielisiin ja kaksikielisiin kuntiin. Näin pyrittiin rakentamaan mm. kaksikielisten kuntien lukioparikkeja. Seuraavat tulokset perustuvat 1656:een suomenkielisen lukion toisen vuosiluokan opiskelijan vastaukseen, vastaajakouluja oli yhteensä 58.

Vertaamme kyselytutkimuksesta saatuja tietoja julkisuudessa esitettyihin lukioiden pakollisten aineiden keskiarvoon perustuviin ylioppilastutkinnon tuloksiin. Kysely ja ylioppilastutkinnon tulokset mittaavat siis erilaisia asioita. Kyselymme kartoitti opiskelijoiden asenteita ja tekstimaailmaa sekä lukion äidinkielen ja kirjallisuuden toimintakulttuuria; ylioppilastutkinnon tulokset puolestaan kertovat numeerisesti menestyksestä, joka voi myös vaihdella vuosittain.

Tutkimuksemme tarkoituksena ei alun perin ollut vertailla lukioita toisiinsa. Ositetulla otannalla pyrittiin päinvastoin saamaan aikaan mahdollisimman edustavaa tietoa Suomen lukioista yleensä.² Kyselyn päättymisen jälkeen jaoimme kuitenkin vastaajakoulut ryhmiin kahden periaatteen mukaan: 1) *Helsingin Sanomien* julkaisemien, vuosien 2008 ja 2009 pakollisten aineiden keskiarvojen perusteella tehtyyn kolmeen tasoryhmään, 2) maantieteellisesti kahteen ryhmään siten, että vertailtavina olivat suurimpien (yliopisto)taajamien ja muiden alueiden lukiot.

Sen jälkeen tarkasteltiin näiden koulujen opiskelijoilta saatuja vastauksia. Etsimme vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Näkykö lukioiden väitetty tasoero opiskelijoiden vastauksissa tilastollisesti merkitsevinä lukuina? Syntyykö eroa suurimpien kaupunkien ja yliopistojen vaikutuspiirissä olevien taajamalukioiden ja ns. maaseutulukioiden välille?

Näkykö lukioiden oletettu taso vastauksissa?

Jaimme lukiot kolmeen ryhmään vuosien 2008 ja 2009 ylioppilastutkinnon yleisaineiden keskiarvojen perusteella: erittäin hyvin (3), hyvin (2) ja tyydyttävästi (1) menestyneisiin. Luokittelun perustana olivat kahden vuoden tulosten keskiarvot.³ Pääosa kyselymme vastaajista osallistui kevään 2009 ylioppilastutkintoon. Seuraavia tuloksia luettaessa on hyvä huomata kyselykoulujemme vastaajien sukupuolijakauma, 55 % tyttöjä ja 45 % poikia. Erittäin hyvin menestyneiden koulujen ryhmässä tyttöjen osuus on suurempi: 63 % ja poikien 37 %.

Sosiaalisen taustan kartoittamiseksi lukiolaisia pyydettiin kyselyssä luonnehtimaan vanhempiensa koulutusta ja/tai ammattia, ja vastausten perusteella luotiin tilastointia varten luokat 1) akateeminen, 2) taiteen ala, 3) lukio/opistotaso/ammattikoulu/yritysmaailma ja 4) muu. Sosiaalisen taustan tarkka määrittely on tunnetusti vaikeaa, eivätkä nämäkään luokittelut anna siitä tarkkaa kuvaa – jos sellaista yleensä on mahdollista tehdä. Opiskelijoiden sosiaalisen taustan ja heidän kyselyyn mennessä saamiensa äidinkielen ja kirjallisuuden kurssiarvosanojen tason välille syntyi merkitsevä yhteys ($p = 0,04$).⁴ Vielä selvemmin opiskelijoiden kotitasta erotteli kouluja: ylioppilastutkinnon perusteella ”erittäin hyvin menestyneissä” lukioissa oli suhteellisesti eniten akateemisia ja myös taiteen alalla toimivien vanhempien lapsia ja ”hyvin” menestyneissä lukioissa puolestaan eniten opisto- ja ammatikoulutason vanhempien lapsia. Tämä ero oli tilastollisesti hyvin merkitsevä ($p = 0,004$), ja se tukee Kirjavaisen (2009) tutkimuksen tulosta vanhempien sosioekonomisen aseman vahvas-

ta vaikutuksesta ylioppilastutkinnon tulokseen.

Vastausten perusteella lukioiden äidinkielen ja kirjallisuuden opetusmenetelmät osoittautuivat keskenään hyvin samanlaisiksi. Ainoastaan kouluun järjestetyistä kirjailijavierailuista kysyttäessä syntyi suuntaa antava ero ($p = 0,067$) ylioppilastutkinnossa menestyneiden lukioiden hyväksi. Opetusmenetelmien perusteella eivät lukiot siis eronneet toisistaan. Opetusmenetelmiä koskevista toivomuksista nousi esiin muutama ero: menestyneimpien lukioiden opiskelijat toivoivat merkitsevästi enemmän kirjoitusprosessin ohjausta ($p = 0,005$) sekä myös enemmän yhdessä kirjoittamista ($p = 0,074$) ja draamaa ($p = 0,054$).⁵ Nämäkään erot eivät todennäköisesti kerro mainittujen työtapojen vähäisyydestä mainituissa lukioissa vaan ehkä ennemminkin opiskelijoiden valvetuneisuudesta.

Kyselyn vastaajat olivat lukion toisen vuosikurssin opiskelijoita, jotka olivat ehtineet saada vähintään neljä äidinkielen ja kirjallisuuden kurssiarvosanaa. Kurssiarvosanojen ja lukion menestyksen välillä oli tilastollisesti merkitsevä yhteys ($p = 0,033$). Tämän voi tulkita niin, että opettajien antamat kurssiarvosanat ovat perusteltuja ja ennakoivat tulevaa menestystä päätötkokeessa. Tilanne on aivan toisenlainen kuin Lappalaisen (2008: 67, 88) mukaan alakoulun päättävillä pojilla, jotka olivat joissakin kouluissa saaneet kirjoitustaitoonsa nähden kohtuuttoman korkeita arvosanoja. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat siis ilmeisesti osaavat arvioida suoritustason niin, että ylioppilastutkinto – jonka voi olettaa tasoittavan valtakunnallisia eroja – ei tuo kouluille suuria yllätyksiä. Lukio-opetuksen arviointikäytäntöjen asiantuntevuudesta kertoo myös se, että Koulutuksen arviointineuvoston selvityksen mukaan kurssin arviointiperusteista on lukioissa tapana yleisesti keskustella kurssin alkaessa (Lukiopedagogiikka 2009: 53).

Eri lukioiden opiskelijoiden lukutottumuksetkin näyttivät oman kyselymme perusteella melko yhteneväisiltä. Suuntaa antava ero ($p = 0,071$) syntyi kysyttäessä, kuinka moni ilmoitti lukevansa kaunokirjallisuutta. ”Erittäin hyvin” menestyneiden lukioiden opiskelijoista 90 %

ilmoitti lukevansa kaunokirjallisuutta, kun ”tyydyttävien” koulujen ryhmässä osuus oli 82 %. Kiinnostava lisätieto on myös se, että parhaiten menestyneiden koulujen opiskelijat lukivat kaunokirjallisuutta eniten sekä suomeksi että myös muulla kielellä. Tietotekstien, kuten painettujen tietokirjojen ja verkossa julkaistujen tietotekstien, lukemista koskevat luvut eivät erotelleet lukioita niiden menestymisen mukaan.

Vapaa-ajan kirjoittamisen perusteella eri koulujen opiskelijoiden välille syntyi joitakin eroja. Menestyneimpien lukioiden opiskelijat harrastivat vapaa-ajallaan kirjoittamista jonkin verran enemmän kuin muiden lukioiden opiskelijat. Ero syntyi kertomusten ($p = 0,027$), päiväkirjan ($p = 0,053$) ja lehtikirjoitusten ($p = 0,017$) kirjoittamisesta. Kertomusten kategoria on väljä ja voi sisältää monenlaista kirjoittamisen harrastusta. Eniten se voisi viitata omaan kaunokirjallisten tekstien kirjoittamisen harrastukseen. Kaikille mainituille kirjoittamisen lajeille on ominaista, että ne edellyttävät jatkuvaa kirjoittamisen harrastusta ja/tai laajahkon ja kieleltään viimeistellyn tekstikokonaisuuden rakentamista.

Joitakin eroja ilmeni kysyttäessä, mistä teksteistä vastaajat keskustelivat muiden kanssa: Parhaiksi rankattujen lukioiden opiskelijat sanoivat keskustelevansa lukemastaan tietokirjallisuudesta ($p = 0,022$), eri aloja käsittelevistä artikkeleista ($p = 0,021$), sanomalehtikirjoituksista ($p = 0,031$), teatteriesityksistä ($p = 0,037$) ja nettisivuista ($p = 0,061$) enemmän kuin muiden lukioiden opiskelijat. Ylioppilastutkinnossa menestyneiden lukioiden opiskelijoiden vastauksissa teksteihin liittyy näin ollen myös muita toimintoja kuin pelkkää toteavaa lukemista, kuuntelemista ja/tai katselemista. He näyttivät myös suunnan aktiivisen kiinnostuksensa tieto- ja kulttuuriteksteihin – eivät esimerkiksi TV-viihteeseen tai iltapäivälehtien lööppeihin. Jos vaikka vastaukset eivät kertoisikaan vastaajien todellisesta ajankäytöstä, ne kertovat ainakin siitä, minkä opiskelijat katsovan kuuluvan omaa identiteettiään vahvistavaan toimintaan.

Suurten taajamien ja muiden alueiden lukioiden välille ei syntynyt eroja

Vastaajalukioiden jaettiin lisäksi kahteen ryhmään, joista ensimmäiseen kuuluivat pääkaupunkiseudun ja suurimpien yliopistokaupunkien lukioiden (1/4 vastaajista) ja toiseen, ”maaseutukoulujen” ryhmään, loput (3/4 vastaajista). Yleisesti voi sanoa, että ne vähäiset erot, joita tuli esiin, syntyivät pääosin olosuhteiden perusteella. Niinpä maaseutulukiolaiset ilmoittivat keskustelevansa harvemmin teatteriesityksistä ja lukevansa enemmän sanomalehtiä kirjastossa. Yliopistokaupunkien lukiolaiset ilmoittivat odotuksenmukaisesti useammin käyttävänsä puheessaan slangia ja maaseutukoulujen opiskelijat murretta.

Suurimpien kaupunkien ulkopuolella opiskelijat torjuivat ehdottomammin pelkästään englanninkielisen koulu- ja yliopisto-opetuksen. Kaunokirjallisuutta lukevien osuus oli jonkin verran suurempi suurimpien kaupunkien ulkopuolella, mutta selvempi ero oli siinä, että monella kielellä kirjallisuutta lukevia oli selvästi enemmän suurissa kaupungeissa. Kielipoliittisen toimintaohjelman (Kipo 2009) suosittelu rinnakkaiskielisyys, monen kielen rinnakkainen käyttö, näyttää suomalaislukiolaisten arjessa toteutuvan yleisimmin lukemisena ja digitaalisten tekstien kirjoittamisena.

Johtopäätöksiä

Lukiolaisten vastaukset eivät tutkimuksessa tuoneet esiin lukioiden välisiä eroja. Myös Koulutuksen arviointineuvoston lukiokyselyn mukaan (2009: 113) lukioiden sisäiseltä toiminnaltaan, toimintakulttuuriltaan ja pedagogiikaltaan samankaltaisia sekä niiden opetus on tasalaatuista (2009: 114). Myöskään ”eritasoisiksi” määriteltyjen lukioiden ja eri puolilla Suomea opiskelevien lukiolaisten vapaa-ajan tekstimaailmat eivät juurikaan näytä eroavan toisistaan. Selvästi suurempi on sukupuolten välinen kulttuuriero (jota tarkastelemme tulossa olevassa projektin loppuraportissa). Jotkin piirteet viittaavat siihen, että vapaa-ajan rinnakkaiskielisyys on tavallisempaa suurimpien kaupunkien opiskelijoilla. Opetusmenetelmien yhdenmukaisuus

ja opettajien arvostelun osuvuus vahvistavat kaiken kaikkiaan kyselymme yleiskuvaa: lukioiden toimintakulttuurit eivät äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen osalta poikkea toisistaan, vaan ylioppilastutkinnon tulosten perusteella osoitetut erot näyttävät syntyvät muulla tavoin.

Kaunokirjallisuuden lukemisesta muodostuu kiinnostava yhteyksien verkosto: Tytöt lukevat kaunokirjallisuutta enemmän kuin pojat, aivan niin kuin kansainvälisissäkin tutkimuksissa (Millard 1997; Moss 2007) on havaittu. Ylioppilastutkinnossa parhaiten menestyneiden lukioiden opiskelijat lukevat kaunokirjallisuutta jonkin verran muiden lukioiden opiskelijoita enemmän ja myös muilla kielillä äidinkielen lisäksi. Vastaajien sosiaalinen tausta ei kuitenkaan näytä kyselymme perusteella olevan selvästi yhteydessä kirjallisuuden harrastamiseen. Syntyy kuva sosiaalisesti ja maantieteellisesti melko tasaisesti jakautuneesta mutta sukupuolittain vahvasti eriytyneestä harrastuksesta, jolla on yhteys menestykseen äidinkielen kokeessa.

Myös Koulutuksen arviointineuvoston raportin mukaan erot syntyvät lukioiden painotuksista ja opiskelijoiden lähtötasosta (2009: 57, 113). Koska opiskelijoiden sosiaalinen tausta osoittautui meidänkin kyselyssämme merkittäväksi, voi olettaa, että kotitaustan antamalla tuella, arvostuksella ja toimintamalleilla on vaikutusta rankinglistoilla näkyvään menestykseen. On huomattava, että eritasoisiksi määriteltyjen koulujen välisiä eroja syntyi eniten vastauksista, jotka kertoivat opiskelijoiden omasta aktiivisuudesta: vapaa-ajan kirjoittamisesta, kirjallisuuden lukemisesta, teksteistä keskustelemisesta ja halusta saada koulussa lisää tukea omaan kirjoitusprosessiin.

Kirjallisuutta

- Kauppinen, Anneli & Lehti-Eklund, Hanna & Makkonen-Craig, Henna & Juvonen, Riitta (toim.) (tulossa), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen suomenkielisten ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden äidinkielen taidot ja niiden arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Projektin loppuraportti.]
- Kirjavainen, Tanja 2009. *Essays on the Efficiency of Schools and Student Achievement*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kipo 2009 = *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Lappalainen, Hannu-Pekka 2008. *On annettu hyviä numeroita*. Perusopetuksen 6. vuosiluokan suorittaneiden äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 2007. Oppimistulosten arviointi 3/2008. Opetushallitus 2008.
- Linnakylä, P. & Välijärvi, J. 2005. *Arvon mekin ansaitsemme*. Kansainvälinen arviointi koulun kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lukioiden menestys paremmuusjärjestyksessä kevään 2008 ylioppilaskirjoituksissa*. Oikaistu ja täydennetty versio lauaintain *Helsingin Sanomissa* julkaistusta listauksesta. 31.5.2008 0:01 HS.fi
- Lukioiden menestys paremmuusjärjestyksessä kevään 2009 ylioppilaskirjoituksissa*. 26.5.2009 16:14 HS.fi
- Lukiopedagogiikka 09 = Jouni Välijärvi & Niklas Huotari & Pekka Iivonen & Marianne Kulp & Taina Lehtonen & Harri Rönholm & Gunnell Knubb-Manninen & Jouko Mehtäläinen & Sari Ohranen 2009: *Lukiopedagogiikka*: Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu ja 40. Jyväskylä. Saatavissa: http://www.edev.fi/img/portal/19/Julkaistu_nro_40.pdf
- Millard, Elaine 1997: *Differently literate. Boys, Girls and the Schooling of Literacy*. London: The Falmer Press.
- Moss, G. 2007. *Literacy and Gender. Researching texts, contexts and readers*. London: Routledge.

Viitteet

- 1 Kysely on osa Helsingin ja Jyväskylän yliopiston yhteistä, Suomen Kulttuurirahaston rahoittamaa *Kielitaidon kirjo* -tutkimushanketta.
- 2 Otannan perusjoukkoon kuuluivat kaikki suomen ja ruotsinkieliset päivälukiot, lukuun ottamatta yliopistojen normaalikouluja. Tässä artikkelissa käsitellään vain suomenkielisistä lukioista saatuja tuloksia.
- 3 Lukiot jaettiin kolmeen tasoryhmään kevään 2008 ja 2009 pakollisten aineiden keskiarvon perusteella, käyttäen keskiarvoihin perustuvaa klusterointimenetelmää. Kussakin ryhmässä opiskelijoiden vastauksia oli seuraavasti: 1: 346, 2: 850 ja 3: 406. Yksi kyselyyn osallistunut koulu, joka olisi muodostanut yksin neljännen ryhmän, jätettiin näiden tilastojen ulkopuolelle.
- 4 Muuttujien välistä riippuvuutta tutkittiin Pearsonin X^2 -testillä. Mitä lähempänä nolaa P-arvo on, sitä merkitsevämpi tulos on.
- 5 Analyysit on toteutettu otantapainoilla korjatulla Σ^2 -testeillä.

Kirjoittaja on professori (emerita) ja Kielitaidon kirjo -hankkeen johtaja.